

ka knjižnica pravnog fakulteta

XVIII - 2.985

Što hoće

neodvisna narodna
stranka?

Zagreb.

Tisak dioničke tiskare

1884.

Što hoće
neodvisna narodna
stranka?

Zagreb.

Tisak dioničke tiskare.

1884.

549/54

„Neodvisna narodna stranka“ nebi
mogla bolje izraziti svoje političke zahtjeve,
nego li su izraženi u osnovi adrese
i u govoru gosp. dra. kneza Vojnovića,
izrečenom u sab. sjednici od 15. siječnja
1884.; pa zato ih obnaroduje na pose, te
ih prijateljem naroda preporučuje.

ADRESA

neodvisne narodne stranke.

Vaše c. kr. apoštolsko Veličanstvo!

Sliedeći primjer svojih otaca, koji su se uvijek, kada jim se je domovina ili njezina prava snašla u pogibelji, s pouzdanjem uticali k svomu uzvišenomu kralju, nalazimo se sada i mi zastupnici kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u ovih težkih okolnostih prinukani stupiti pred možno prijestolje Vašega Veličanstva.

Povodom uličnih izgreda mjeseca kolovoza pr. g. u glavnom gradu Zagrebu, koji su se dogodili, kada su po nalogu zajedničkoga ministra financija izvješeni protuzakoniti dvojezični grbovi, i povodom mjestnih nemira u pojedinih predjelih zemlje, što no su izza toga s uzrujanosti nezadovoljnoga puka sliedili, bijaše na predlog ministra predsjednika ugarskoga ustav u celom obsegu Hrvatske i Slavonije obustavljen i iznimno stanje pod kr. povjerenikom uvedeno.

Obrana i obezbiedjenje javne sigurnosti jest posao, koji u smislu zak. čl. I god. 1868 i zak. čl. II godine 1869 spada izključivo u djelokrug kr. zemaljske vlade ove kraljevine i podčinjenih joj oblasti. I zaista su zemaljske oblasti poprimile odmah sva nuždna sredstva, da se izgredi i nemiri zaprieče a krivci redovitim sudovom predadu; a budući da ti izgredi i nemiri nebijahu buntovničke ili veleizdajničke naravi, bili bi se običnim redarstvenim putem utišali. Ali u koliko bi i vanredna

sredstva potrebna bila, bijaše na nje jedina kralj. zemaljska vlada po zakonu ovlaštena.

S toga se mi zastupnici kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, žaleći u ostalom, što su se oni izgredili i nemiri dogodili, nalazimo prinukani i obvezani podići svoj glas proti onomu umiešanju ugarskoga ministra predsjednika u samoupravu kraljevine zakonom ustanovljenu i proti neopravdanoj i samovoljnoj obustavi zemaljskoga ustava, zajamčena takodjer krunitbenom zavjernicom od 6 lipnja 1867 godine. Jednako se svečano ogradjujemo proti zaključku ugarskoga sabora, kojim je on, prekoračiv granice svoje nadležnosti, umjesto da stavi svoju sebi odgovornu vladu radi povrede državopravnoga ugovora pod obtužbu, u sjednici od 10 listopada pr. g. uzeo s odobravanjem do znanja obustavu ustavnosti i počinjene protuzakonitosti povladio; pak time dao razumjeti, da se unatoč §. 70 zak. čl. hrv. sab. I god. 1868 drži ovlaštenim njegove ustanove jednostavno mienjati i dokinuti.

Vaše Veličanstvo! Obustavom ustava dobila je sada samo oštar izraz politika Ugarske, koja se izza obnovljena saveza već kroz petnaest godina proti Hrvatskoj provadja sada otvoreno, sada prikriveno.

Ako i nije dvžavopravni odnošaj, kako bi zak. čl. I god. 1868 izmedju Ugarske i kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ustanovljen, zadovoljio velikoga diela njezina žiteljstva, koje je u njem od prvoga početka naziralo i neopravdano ograničenje državnoga prava zemlje i vrelo neprestanih sukoba: to se je ipak od Ugarske, koja je odanle najveću korist crpila, ne bez razloga očekivalo, da će ustanove toga temeljnoga državnoga zakona lojalno štovati i sdušno vršiti. Ali dogodilo se je proti svakomu očekivanju baš protivno.

Vlada i sabor kraljevine Ugarske nastoje državnu zajednicu, koju po §. 1 zak. čl. I god. 1868 s njom sastavlja kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, preobraziti u jedinstvenu državu ugarsku s premoći magjarskoga plemena. Ove države pokrajinom smatraju našu staroslavnu kraljevinu. Odavle se za ništa drugo ne brinu toliko, koliko da se u našoj domovini razširi tudja joj i nenaravna državna misao ugarska. Odatle se toj misli podređuju zavidnom ustrajnosti i dosljednosti svi narodni i materijalni interesi zemlje. Odavle potiču povrede onih ustanova nagodbenoga zakona, kojimi je priznana i zajamčena narodna i državna osebnost kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. S toga uvede i uvadja zajedničko ministarstvo proti jasnoj ustanovi §. 57 nagodbenoga zakona magjarski kano služben i poslovni jezik kod zajedničkih oblasti u obsegu Hrvatske i Slavonije; dopisuje s njimi ili samo magjarski ili uz hrvatski obično loši prievod; odpušta iz njih unatoč §. 46 domaće inače strukovno sposobne ali magjarskomu jeziku nevješte sinove, te mjesto njih postavlja svoje organe nepoznavajuće ni jezika ni zakona zemlje, ni čudi ni običaja naroda. S toga na dalje pretvori hrvatsko-slavonske odsjeke kod zajedničkih ministarstva, putem kojih imalo bi ono zajedničke poslove tičuće se Hrvatske i Slavonije razpravljati, u puke prievodne urede; dokinu napokon financialno ravnateljstvo u Zagrebu, koje bi po §. 22 nagode imalo biti izvršujućim organom ministra financija u zemlji i ujedno upravljateljstvom državnih dobara, dočim za ova ustroji posebno ugarsko šumarsko ravnateljstvo te ga podredi ministarstvu za poljodjelstvo. U svem se tom jasno pokazuje težnja za centralizacijom u smislu ugarske državne misli.

Óvom se mišlju daje Ugarska izključivo rukovoditi naprama našoj domovini i u svojoj narodno-gospodarstvenoj politici.

Naša je zemlja nagodom god. 1868 povjerila važne narodno-gospodarstvene poslove ne samoj Ugarskoj a niti magjarskomu plemenu nego hrvatsko-ugarskoj državnoj zajednici; s toga imade pravo zahtievati, da se na promicanje njezinoga materijalnoga blagostanja jednaki obzir uzme. Boreći se kroz stoljeća za svoj obstanak i za sigurnost susjednih joj zemalja naša je domovina, uz to zemljišno osakaćena a u žiteljstvu proriedjena, zaostala u blagodatih mira. Mudro i obzirno zakonarstvo i uprava držali bi tu okolnost sveudilj pred očima, te bi od zemlje takove prošlosti zahtievali javne terete postupice u onom samo razmjeru, u kojem bi narodno blagostanje i poreznu snagu shodnimi uredbami i korisnima investicijama podizali. Mjesto toga zajedničko zakonarstvo i zajednička uprava s jedne strane traži od našega naroda neprestano nove i nove žrtve, kojih se veća polovina izvan zemlje ulaže, s druge pako strane ne uzvrća mu tih žrtava otvaranjem vriela gospodarskoj privredi. A sve to dolazi ponajviše odanle, što zajedničko zakonarstvo i zajednička uprava razpolazu izvori ciele državne zajednice malo ne jedino u prilog magjarskoj državi, te naša domovina postaje dionicom tih izvora samo u toliko, u koliko se interesi njezini dadu dovesti u sklad s interesi magjarske države. Ova se opreka očituje osobito u području javnih obćila. Životna je potreba a i davna želja naše zemlje, da se Dunav u sticaju sa Savom najkraćom željezničkom prugom spoji s jadranskim morem. Ova pruga ne samo bi postala glavnom žilom u hrvatsko-slavonskoj željezničkoj mreži, nego bila bi takodjer izlazištem susjednoj Srbiji i Bosni. Ali pošto zajedničko zakonarstvo i zajednička vlada polaze u svojoj narodno-gospodarstvenoj politici ne s gledišta ugarsko-hrvatske državne zajednice nego sa stanovišta magjarske države, uslied koga glavni grad Ugarske ima biti glavnom osred-

njom točkom svih zemalja krune ugarske, nije mogla naša zemlja do danas izhoditi spomenute željezničke pruge, već je mjesto nje dobila krnj-željeznica sa smjerom prema onoj osrednjoj točki. Takovih željezničkih krnjjetina sagradjeno je pače u najnovije doba troškom krajiške investicionalne zaklade, koju je Vaše Veličanstvo izvolilo izriekom namieniti jedino koristi i blagostanju bivše vojničke krajine. Jednakom se pristranošću postupa s uređenjem rieka; jer dočim se milijuni treše na Dunav i Tisu, ostaju Sava, Kupa i Drava sveudilj neuređene; a tim ne samo promet zapinje, nego i plodovite Posavina, Podravina i Pokupje ostaju izvržene vječitim poplavam na štetu poljodjelstvu i zdravju tamošnjega odavle riedko posijanoga stanovništva. Kano što kod javnih obćila tako i kod trgovine odlučujuće je jedino stanovište ugarske države, kojemu se prilagodjuje takodjer svakolika tarifna politika, uz koju položaj hrvatske trgovine, i onako težak, biva svaki dan nesnosnijim. Uz to se trgovački medjunarodni ugovori u zator naših proizvoda samo u korist ugarskih zaključuju. Ovomu je stanovištu žrtvom palo i hrvatsko primorje, koje je radi Rieke posvema zanemareno, prem bi oba mogla procvasti, kada bi se hrvatsko zaledje gospodarski podiglo. A da se ni ratarstvo ni obrtnost u takovih okolnostih i uz terete, koji jih tištu, ne mogu razviti, samo je po sebi jasno, žalostnim pako izkustvom potvrđjeno.

I ciela samouprava stoji pod odlučnim uplivom ugarske državne misli. Našemu se zakonarstvu ne dopušta za radnju na godinu ni onoliko vremena, koliko mu je §-om 38 zak. čl. I. god. 1868 zajamčeno, jer se naši zastupnici na zajedničkom saboru ovdje veći dio godine pridržavaju. S toga biva, da se naš sabor ili na kratko vrieme ili pretrgano ili, kano što ove godine, samo da indemnitet podieli, sazivlje. Odavle ne može

biti ni govora o uztrajnom i zreloom pa s toga uspješnom i blagosovnom zakonarskom djelovanju, koje bi jedino moglo izliečiti mnogu ranu na tielu našega mučeničkoga naroda. Ali osim toga ne može se zakonarstvo smatrati samostalnim unatoč ustanovam §§ 47 i 48 zak. čl. I. 1868, jer se zakonske osnove našega sabora uz zloporabu § 44 podvrgavaju priesudi zajedničke vlade, koja jim dosudjuje sudbinu ne s gledišta naše narodne osebnosti i potrebe nego s gledišta ugarske državne misli. Ovoj misli imade služiti ponajprije kano zakonarstvo tako i naša autonomna vlada. Kod imenovanja bana u smislu § 51 nagode redovito uzima se u obzir osoba počudna zajedničkoj vladi, koja se smatra voljnom i prikladnom za utiranje u zemlji puta rečenoj državnoj misli, te za žrtvovanje njoj a ne za učvršćenje zakonom zajamčene autonomije. Odavle se vlada ne bavi toliko oko pravedne i dobre uprave u zemlji, koliko oko izborne borbe, da u sabor, pače u občinska zastupstva, protura svoje pouzdane pristaše. Odavle se kod namieštanja javnih organa pazi više na bezuvjetnu odanost nego li na znanje, vještinu, značajnost i poštenje. Odavle se zagušuje svaka slobodna rieč u sboru i štampi, pak se već skoro i ime ustavne slobode zaboravilo u našoj domovini.

Uplivu takovu vlade zajedničke podlegnu i netom odstupivši načelnik zemaljske vlade, dočim je zauzevši kod minulih izbora za sabor tako u gradjanskom kako u krajiškom dielu zemlje posvema stranačko stanovište upotriebio uz povredu izborne slobode protuustavna sredstva osobito kod činovnika, potlačio zakonom zajamčenu neodvisnost sudačkoga stališa, povriedio zastupnički imunitet, pogazio slobodu tiska, te je onomu stanovištu u obće podredjivao sve zahtjeve dobre uprave, čim je a svemkolikom političkom i občinskom ustrojstvu preotela

mah tolika razvraćenost, da je ova najviše izazvala onu provalu potlačene i uznemirene pučke duše.

Ovoj oprieci izmedju ugarske državne misli te narodne i državne osebine naše domovine pade žrtvom ponajprije banska stolica, koja joj je radi uspomene na tolike slavne po dom i priestol vele zaslužne muževe mila i sveta. Svaki ban u takovu položaju dolazi neizbježno u sukob ili s osjećajem i težnjom našega naroda ili sa smjerom zajedničke vlade. Odavle u načelničtvu naše autonomne vlade poslije god. 1868 toli česte i za razvitak zemlje štetonosne promjene, uz koje cijeli stroj samouprave, i kolika jest, zapinje i zahrdjuje.

Vaše Veličanstvo! Ovo je crna ali vierna prem u glavnih samo crtah izvedena slika o položaju naše zemlje i naroda, kakav jim je u okviru nagodbenoga zakona od g. 1868 a pod uplivom Ugarske stvoren. Ove opreke izmedju obiju saveznih zemalja nije izazvao naš narod; on je samo u obranbeni položaj potisnut. Najnovijim činom Ugarska je jasno očitovala, da se u izvadjanju svoje politike ne drži naprama Hrvatskoj vezanom na nikakav državopravni ugovor; te je tim postavila i kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju u položaj, da sada razriešenih ruku stvori zakonitim putem takove državopravne odnošaje, koji će njezinu narodnu i državnu individualnost podpunoma obezbiediti. Naš narod hoće da živi životom samosvojnim; on se osjeća za to i sposoban i pozvan. Domovina mu je svojim položajem izmedju mora i velikih rieka, svojim zemljištem prikladnim za sve grane naravne i ljudske proizvedivosti, svojim žiteljstvom punim umlja toliko obdarena, da može postati napriednom i sretnom, i u skupu zemalja stojećih pod možnim žezlom Vašega Veličanstva uglednom, ako se sile njezine sada umjetno sputane odrieše. A za postignuće ove uzvišene svrhe ne vidimo drugoga puta i na-

čina, nego da joj se samostalan državopravni položaj u okviru zemalja hrvatsko-ugarske krune stvori.

Vaše Veličanstvo! Mi zastupnici kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije tražeći za nju samostalni položaj ne želimo monarkije novoj prietvorbi izvrnuti. S toga ne ištemo razvrgnuća sveze, koja je i za nju između zemalja krune ugarske i ostalih živućih pod mogućim žezlom Vašega Veličanstva zak. čl. XII. ugarskoga sabora god. 1867 uređena glede zajedničkih jim poslova i glede načina njihova razpravljanja, i na koju je naknadno pristala. Kod razpravljanja ovih poslova neka bude ona i u buduće zastupana u zajedničkoj delegaciji ugarskoj. Šta se tiče poslova, koji premda nisu zajednički obima polovinama monarkije, ali se imadu u smislu spomenute ugarsko-austrijske nagode po jednakih zajedničkim sporazumkom ustanovljenih načelih riešavati, neka u buduće i hrvatska vlada s ugarskom sudjeluje kod toga sporazumka, te dotični priedlozi neka se napose po jednoj i drugoj kraljevini načinom, koji bi se sporazumno utanačio, prihvate, a izvršba povjeri autonomnoj vladi, tako da se nijedan organ ugarske vlade ne bude imao miešati u javne poslove Hrvatske. Naša je zemlja pripravna preuzeti primjeren godišnji prinos za državne dugove, koji su zemlje krune ugarske u smislu zak. čl. XV. ug. sab. 1867 preuzele; isto tako pridonositi za zajedničke troškove po ključu, koji će se prema njezinoj poreznoj snagi i gospodarskom razvoju sporazumno uglaviti. Svi ostali poslovi, kojih zajedinstva ne iziskuje državopravna sveza s Ugarskom i koje je naša zemlja s dobre volje nagodom odstupila državnoj zajednici, imadu se povratiti samoupravi kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije tako u zakonarskom kako u upravnom pogledu.

Vaše Veličanstvo! Takav državopravni položaj naše zemlje u skupu zemalja celokupne monarkije i u svezi zemalja ugarske krune, dočim u njezine ruke postavlja sve uvjete mirna i blagoslovna razvitka, ne dira u ničije pravo, ne krnji postojećega državnoga ustrojstva, a vraća ovomu jednoga na zdrav temelj osvojenoga člana. Vaše je Veličanstvo blagoizvolilo često očitovati volju, da se uzpostavi mir među narodi starodavne strane monarkije. Taj je mir poremećen između naše domovine i Ugarske, a mogao bi se uzpostaviti lahko, kada bi se uklonili uzroci i povodi zadjevicam i sukobom.

S toga mi zastupnici kraljevine Dalmacije, Hrvatzke i Slavonije pristupamo s pouzdanjem k uzvišenomu prijestolju Vašega Veličanstva, kano milostivoga kralja i vladaoca, prepokorno moleći, da blagoizvoli pozvati sabor kraljevine Ugarske sjedinjene s Erdeljem, neka u smislu §. 70 zak. čl. I god. 1868 izabere kraljevinski odbor, koji će s jednakim odborom našim viećati o promjeni državopravnih odnošaja između obiju kraljevina po načelih ovdje razloženih.

Vaše Veličanstvo! U crnoj slici predstavila bi nam se budućnost ne samo naše domovine nego i Ugarske i ciele monarkije, kada bi nam se otela vjera u pravdoljubje i snosljivost tako državnika kako naroda njezinih. S toga ne smijemo ugušiti pouzdanja u uvidjavnost muževa, kojim je sudbina Ugarske povjerena, da jakost njezina ne leži u nenaravnoj i neopravdanoj državnoj misli ugarskoj nego u zadovoljstvu i sreći zemalja zajedničke krune; pak da za to neće oslabiti nego da će usuprot ojačati sveza između njih, ako se hrvatska zemlja sebi samoj povrati.

Ne bismo izlili svih jada naroda, kojega zastupamo, u očinsko srdce Vašega Veličanstva, kada ne bismo i ovom prigodom ponovili davni zahtjev njegov okô zemljištne celokupnosti. Utjelovljenjem vojničke hrvatsko-slovenske krajine izpunilo je Vaše Veličanstvo želju našega naroda poslije god. 1703 često očitovanu. S toga zaista velikoga u našoj poviesti dogodjaja bila bi radost naša još veća, da nije ugarska vlada očinskih namjera Vašega Veličanstva naprama hrabrim vitezovom krajiškim, koji su za prejasni priestol u nebrojenih bitkama krv lievali, to kod provedbe utjelovljenja to kod podjelbe krajiške imovine izvrnula. Ali i ova će rana naći lieka, ako i kada bude podpuna samouprava našoj skupnoj domovini povraćena. Jače nas smućuje sadanji položaj grada, luke i kotara Rieke. Ugarska ga vlada oslanjajući se na provizorij utanačen s hrvatskom vladom, u kojem sav narod nazire novu povrjedu, sve to više odtudjuje zemlji, kojoj on po svojem položaju, po narodnosti, po poviesti i pravu, i po dobro shvaćenom vlastitom probitku nerazdruživo spada. Hrvatska se nije nikada odrekla Rieke i ne može se je odreći. S toga pošto su se svi pokusi, da se u tom pitanju postigne sporazumak bez povrede zemljištne cjelokupnosti Hrvatske, do sada izjalovili, smierno molimo Vaše Veličanstvo, da Rieku povрати Hrvatskoj. Jednakom podaničkom vjernosti molimo za sdruženje Dalmacije, koje su slavni predšastnici Vašega Veličanstva kraljevi Franjo I i Ferdinando V a i Vaše Veličanstvo najsvečanije obećali.

Sdružena u jedno državno tielo Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, samosvojna u zakonarstvu i upravi, biti će u sklopu raznolike habsburžke monarkije jakom podporom njezinom, biti će joj naravnim izhodištem na iztok, ne u osvajanju zemalja, kojih joj ne treba, nego u sticanju privrženosti tamošnjih naroda, koji će u samostal-

nosti ove srodne jim kraljevine nalaziti jamstvo svojoj narodnoj i državnoj neodvisnosti.

Bog blagoslovi i štiti Vaše Veličanstvo, našega premilostivoga kralja i gospodara!

Vašemu ces. kr. apoštolskom Veličanstvu

vazda vierni

**Sabor kraljevine Dalmacije,
Hrvatske i Slavonije.**

Govor dra. Kosta Vojnovića,

narodnoga zastupnika kotara djakovačkoga, o adresi neodvisne narodne stranke u saborskoj sjednici od 15. siečnja 1884.

(Po stenografičkim biljezkah.)

Visoki sabore! Teško, izvanredno teško je stanje državopravno i gospodarstveno, u kojem se nalazi naša zemlja. Ja mislim, da će bez stranačke razlike priznati to svatko i u ovoj sabornici i u cijeloj zemlji. Sliku takovoga izvanredno teškoga i žalostnoga položaja, što se naime tiče državopravnoga položaja, evo, gospodo, nalazimo u samom izvješću odbora jedanaestorice i u predlozih, koje odbor predlaže visokomu saboru.

Podnešen je takodjer drugi predlog po nekolicini članova ovoga visokoga sabora, gdje se predlaže adresa na Njegovo Veličanstvo, u kojoj je takodjer iztaknuto to teško i žalostno državopravno stanje Hrvatske, a uz to natuknuto je s nekoliko rieči i nemanje žalostno gospodarstveno stanje Hrvatske.

Protupredlog, koga imam čast zagovarati u ovoj visokoj kući, bilježi obširnije te činjenice, koje se tiču državopravnog i gospodarstvenog položaja naše zemlje.

Ja bih rekao, gospodo, da izmedju svih predloga imade bitna sveza u toliko, u koliko se u svakom konstatuje, da je stanje, u kojem se nalazi Hrvatska s gledišta državnog prava i gospodarstvenog tako žalostno, da zahtieva lieka. I u predlogu odbora jedanaestorice

naći ćete označenu potrebu takovih liekova, ali se nekaže, kako bi bilo moguće uzpostaviti pravno stanje u Hrvatskoj. Traži se garancija i u predlogu jedanaestorice i u predlogu adrese nekolicine zastupnika ovog visokog sabora; traži se obezbiedjenje prava i tamo i ovamo; ali u predlogu, koga imam čast zagovarati u ime svoje i svojih prijatelja, naznačen je konkretan liek, po kojem se može stati na put ovako žalostnom stanju.

Moja će biti, gospodo, zadaća, opravdati taj liek, opravdati nuždu preinačenja državnog položaja Hrvatske napram kraljevini Ugarskoj.

Ja držim, gospodo, da neima Hrvata u ovoj kraljevini, koji bi datirao pravice Hrvatske iz nagode od god. 1868. Tradicija hrvatskih pravica jest tradicija čitavog hrvatskog naroda, jest — reko bih — tradicija svake hrvatske obitelji, svakog Hrvata. Hrvatska nije bila, gospodo, nikada pobiedjena, nikada se nije učinila *tabula rasa* glede njenih pravica, te kontinuitet državnog prava Hrvatske nije se nikada prekinuo. Odkada Hrvatska postoji sve do sadašnjega vremena te tradicije bile su žive, osobito god. 1860, 1861.

Tko čita razprave i adrese onog vremena, tko uzporedjuje okolnosti i ljude od godine 1860 do 1866 sa okolnostmi i ljudmi najnovijeg vremena, teško bi pomislio, da tako kratko razdobje jednu dobu od druge odijeljuje, rekao bi dapače, da su to kao antidiluvianska vremena prama našem sadanjem položaju.

Gospodo! Ja neću o tih starih vremenih govoriti, jer svatko povjest Hrvatske pozna; nego da opravdam protupredlog, koga zagovaram, neobhodno je potrebno, da u našu bližnju prošlost prodrem. Biti će mi izhodište zakonski članak 42. od god. 1861. Što taj članak izrazuje? Izrazuje, da je svaki faktični i pravni odnošaj medju kraljevinom Hrvatskom i kraljevinom Ugarskom

prekinut uslied dogodjaja god. 1848; kaže, da je za obezbijenje ustava ove zemlje spreman sabor ovaj stupiti u dogovore sa ravnopravnom kraljevinom Ugarskom.

Ovo, stanovište, koje je zauzimaio tadanji hrvatski sabor, odgovara upravo onim tradicijam, po kojih Hrvatska nije podložena nijednoj drugoj kraljevini niti zemlji u carevini austro-ugarskoj. Jedina dakle zajednica s kraljevinom Ugarskom jest po zak. čl. 42 g. 1861 zajednica krune.

Zaključak sabora bio je podastrt kruni na potvrđenje, koje je i dobio po Njeg. Veličanstvu odpisom od 8. studenoga 1861. Dopustite, pošto je ovo izhodište moga pravnoga razlaganja, da dotični odlomak previšnjega toga odpisa pročitam. (Čita:)

„Tako i onomu zaključku vašemu, koji u obziru sadašnjega odnošaja kraljevina naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema našoj kraljevini Ugarskoj a tako i u obziru temelja za buduće pogadjanje s istom kraljevinom vjernosti vaše satvoriše i nam podnesošē, podieljujemo previšnje naše kraljevsko odobrenje, ter ćemo se pobrinuti za to, da prvomu budućemu saboru ugarskomu, kojega ćemo sastanak svimi u moći našoj stojećimi sredstvi pospješiti, u slici kraljevskoga našega predloga za razpravljanje bude predložen.“

Vam je poznato, gospodo, kako je postupala kraljevinska deputacija, kada je počela dogovarati s kraljevinom Ugarskom o medjusobnih državopravnih odnošajih. Hrvatska je tražila, da bude prihvaćen dotični članak, nu Ugarska nije na to pristala. Ali zaključak medju hrvatskom kraljevinom i hrvatskim kraljem postao je pravovaljan tim, što je Njegovo Veličanstvo sankcioniralo dotični zaključak. Ovo je stečevina, koja odgovara tradicijam hrvatskog naroda. Hrvatski narod je ostao slobodan u razpolaganju svoga udesa; slobodno mu je bilo doći u uži državopravni odnošaj s kraljevinom Ugar-

skom i nedoći; slobodno mu je bilo udesiti svoje odnošaje prema kraljevini Ugarskoj, kako je držao da je potrebno za obezbiedjenje bitnih interesa ustava i gospodarstva.

Dok je bio u pogibelji ustav i egzistencija same kraljevine Ugarske i Hrvatske, dobro nam je poznato, kako su s onu stranu Drave spremni bili, te kraljevini Hrvatskoj pružili bijeli list po svom najodličnijem državniku, da sama Hrvatska napiše uvjete novoga saveza. Sama ta činjenica — da se je naime pružio Hrvatskoj bijeli list — potvrđuje nam, da je Hrvatska mogla napisati na ovom listu uvjete, pod kojimi bi sklopila novi savez s kraljevinom Ugarskom. Nikakova dakle prava na taj savez Ugarska nije imala. Hrvatska slobodno je mogla doći ili ne doći s kraljevinom Ugarskom u novi državopravni savez. Ovakovo je stanovište zauzimala Ugarska do godine 1866.

Buknuo je rat; na bojnom polju stvorio se dualizam. Ugarska nije više trebala Hrvatske, a na onom bielom listu pisala se nagodba godine 1868.

Nego ipak, gospodo, je li se u tom ugovoru, sklopljenom medju Ugarskom i Hrvatskom, pravio užtrb onomu pravu Hrvatske, razpolagati glede uvjeta i bitnosti samoga saveza? Nije. Dokaz tomu je sam uvod i zaključni članak nagode od godine 1868. Stoji, istina, da je ova nagodba ubitačna za naš narod, i s toga dolazimo sa protupredlogom, koji ide za tim, da se taj državopravni odnošaj preinači. Ali bila koja bila nagoda, ipak iz nje proizlazi 1. da su ju *dva slobodna i ravnopravna kontrahenta*, kraljevina Hrvatska i kraljevina Ugarska, sklopila, jer ugovore nesklapaju nego jednake stranke; 2. da se priznavaju kao posljedice zajedničke krune samo oni poslovi, koji su bitni za užčuvanje jedinstva i položaja austro-ugarske monarkije.

Glede svih ostalih predmeta, koji nepotiču iz pragmatičke sankcije, Hrvatska je istina u nagodbi priznala potrebu zajedničkoga zakonarstva i zajedničke vlade; ali §. 70, koji stoji u uzkom savezu sa uvodom samim nagode i sa temeljnim zakonom pragmatičke sankcije, dokazuje, da, kako je slobodno Hrvatska sklopila savez, tako joj je slobodno i razvezati ga. Što se neda preinačiti, gospodo, jest onaj temelj, na kojem počiva državno pravo ove zemlje prama zajedničkoj kruni i tim prama zajedinstvu monarkije. Ovo je izvan pitanja, a sve ono što se odnosi na ostale zajedničke predmete izmedju Hrvatske i Ugarske, postalo je po dobroj volji Hrvatske. Ona je to ustupila Ugarskoj, a mogla je i neustupiti; dakle ona ima pravo to opet k sebi tražiti. (Dr. David Starčević: Nije to narod ustupio, hrvatski narod uvijek se proti tomu borio. — Žamor na desnici.)

Koji su, gospodo, uzroci, koji su sklonuli Hrvatsku na ustup svojih pravica? Koji su uzroci, koji su ju sklonuli, da ona neke od svojih povlastica sa Ugarskom razpravlja i da jih Ugarska na neki način izvršuje? Nemojmo zaboraviti na dobu prije godine 1868, na pritisak, koji je vršila germanizacija u Hrvatskoj i Ugarskoj, da pače u cijeloj carevini. Hrvatska je htjela obezbiediti onim ugovorom svoj ustav, svoju starodavnu slobodu; htjela je takodjer obezbiediti svoju narodnost i svoje najbitnije interese gospodarstvene. Neću činiti krivo onim, koji su zagovarali onda nagodbu; oni su valjda u ono vrijeme mislili, da se u savezu sa Ugarskom neće izložiti ustav naš pogibelji, da taj savez neće narodnost našu i gospodarstvene interese ove zemlje upropastiti.

Nego, gospodo, kod utanačenja privatnih i javnih prava, tko hoće da bude u mirnoj i bratskoj svezi, treba da unapried obezbiedi svoja prava. U najintimnijem društvenom odnošaju treba jamstva za osiguranje prava.

Žalibože, gospodo, u nagodi od g. 1868. nije Hrvatskoj zajamčen ustav, nije joj zajamčena narodnost, a najmanje su zajamčeni gospodarstveni interesi zemlje.

Gospodo! Predbacuje se često unionističkoj stranci naš savez s Ugarskom. Zašto se tada bacila Hrvatska u njedra Ugarske? Jer se je bojala germanizacije, jer je mislila, da će u savezu s njom spasiti jezik i narodnost.

Kako je nastala nagoda god. 1868, to vam je, gospodo, poznato, više nametnuta, nego li slobodno ugovorena; poznato vam je, kako je sav narod prosvjedovao proti nagodi ovako stvorenoj, kako je prosvjedovao proti ustupu bitnih uvjeta slobode i gospodarstva Hrvatske. Nastala je ustavna borba, upravo divna, kojom bi se mogao svaki narod ponositi, koja je trajala od god. 1868. do 1873. Muževi, koji su vodili tu borbu, uvidjeli su, da bez jamstva neće se polučiti ona korist, koju je Hrvatska tražila nagodom god. 1868, te su nastojali obezbiediti zemlji vladu, koja nebi zavisila od zajedničke; tražili samostalnost financija i posebni sud, kojim bi se moglo stati na put povriedam nagode medju jednom i drugom kraljevinom, te ih do potrebe mirnim putem izravnati.

Žalibože, stranka, koja je zagovarala ovo glavno jamstvo prama kraljevini Ugarskoj, umorena od duge i strašne borbe, strašeci se za narod, kad bi ga izvrgnula novoj borbi, napustila je svoje zahtjeve, te se ograničila samo na to, da poboljša financialno stanje zemlje, da bi mjesto paušala ugovorenoga godine 1868 pripadao unapred Hrvatskoj stanoviti dio porezâ, koji bi se u njoj utjerali. Uvažujuć tadanje okolnosti regnikolarna deputacija i sabor, prihvatile su revidiranu nagodu godine 1873. Nezaboravimo, gospodo, da niti sabor, niti muževi, koji su tada vodili dogovore s Ugarskom, nisu imali ono izkustvo, koje smo mi učinili od g. 1873, izkustvo od deset godina. Samo to grozno izkustvo doka-

zuje nam, da bez jamstva ne može se osigurati ovoj zemlji niti ustav, niti gospodarstveni uvjeti života.

Neću, gospodo, svega toga ovdje nabrajati, jer bi to bilo suvišno poslje zadnje razprave; neću opisati ovdje, kako je bila zemlja zlostavljena na polju državopravnom i gospodarstvenom. Ovu činjenicu, da bolje rečem ovo mnoštvo činjenica, suvišno je dokazivati, jer padaju i onako u oči svakoga mislećega.

Budi mi dozvoljeno navesti samo nekoliko podataka glede našega financiarnog položaja, stvorenoga po prvoj nagodi, u koliko se osobito na tih podatkih jaši od strane Ugarske, da nam se predbaciti može, kako mi sami crpimo korist od saveza s Ugarskom, dočim Ugarska ne doprinaša ništa drugo, nego žrtve. Udesno je bilo što po regnikolarnoj deputaciji bi prihvaćena u nagodi od godine 1868 ona glasovita tangenta od 6 i nekoliko odlomaka procenta kao kvota za zajedničke poslove. Ugarska, gospodo, kod opredjeljivanja dotične svote, smatrala je Hrvatsku kao sebi ravnu; smatrala ju je kao pravu kraljevinu, koja prama Austriji stoji u istom odnošaju državopravnom, kao Ugarska, dočim kod diobe vlasti, Hrvatska ostala je posve podređena Ugarskoj. Je li bio pravedan taj ključ, o kojem se toliko govori? Stoji medjutim to, da je Hrvatska prvo nego se došlo do nagode, doprinosila na zajedničke svrhe ne u razmjerju brutto prihoda, na temelju koga se je dotična kvota po nagodi opredielila, nego na podlozi netto prihoda. To je prva činjenica. Stoji i ova druga, da kad bi bili došli s Austrijom u onaj državopravni odnošaj u koji smo došli god. 1868 s Ugarskom, — na istom temelju proračunanja, kako je to provedeno u nagodi, svela bi se ona kvota, koja se nepodmiruje sa 55% naših dohodaka, na iznos manji od polovice iznosa, koji se sada

izkazuje po Ugarskoj. Stoji i ovo treće, da kad bi naša kvota za podmirenje zajedničkih troškova ustanovljena bila god. 1868 po nettoprihodu, — sa našimi 55%, mi bismo bili namirili našu tangentu. A ovo je mogla tražiti Hrvatska, jer je po nettoprihodu do god. 1868 doprinosila k zajedničkim troškovom, i što boreći se kroz vjekove proti varvarstvu za spas carevine i kršćanske naobrazbe sve Europe, morala je, noseći pušku na ramenu, zaostati u svakom kulturnom i gospodarstvenom napredku, dočim ostale zemlje austrijske u obrtu, u trgovini i u svakoj grani izobraženja mogle su se mirno razvijati. Kad se dakle tražilo od Hrvatske da ona doprinese k zajedničkim troškovom monarhije kano zemlje napredne u kulturi, podkapali su joj se uvjeti života, mjesto ju nagraditi za ogromne žrtve po njoj prinesene obstanku i naobrazbi monarhije. Ključ dakle, na temelju kojega je sklopljena nagoda medju Hrvatskom i Ugarskom, bio je nepravedan i ubitačan po Hrvatsku.

Gospodo! Da ilustriram bolje naše gospodarske odnošaje, dopustite, da malko unidjem u nagodu 1880 god. Gosp. izvjestitelj kod razpravljanja zakonske osnove ob indemnitetu kazao je, kako je Hrvatska napredovala ne samo kod revidirane nagode od god. 1873, nego i kod treće od god. 1880. Je li to tako? Prije svega, gospodo, budi mi dozvoljeno glede kvote nešto kazati. Ono vječno prigovaranje Ugarske, da ova naime uzdržava Hrvatsku, bilo je prisililo regnikolarnu deputaciju tražiti od Ugarske, da ukine taj suvišni i ponizujući ključ. Regnikolarna deputacija kazivala je naime: „Mi smo dužni za zajedničke poslove plaćati vam 55% od naših prihoda, pak mi to i činimo po ugovoru. Što nam dakle predbacujete, da smo vam dužni po nekome idealnome ključu, koji vam služi samo za izliku, da nam bacite u obraz naše tobožno

siromaštvo? Za nas je glavno, obezbjediti uvjete ek-
stencije Hrvatske pokrićem domaćih potreba, što pre-
ostaje, ide u zajedničke troške, a to u preko polovičnome
iznosu naših prihoda“. Ali u kraljevinskom odboru ugar-
skom odgovorilo nam se: „Vi se varate, ako mislite,
da je ovaj ključ od 6 postotaka idealan; ovo je praktičan
ključ; nastojte vi štediti kod kuće, da se budete pribli-
žili malo po malo ovomu ključu, po kojem imate do-
prinositi k zajedničkim poslovom“. *Posljedica tomu jest,*
da sva naša autonomija ostaje pod kontrolom centralne
oblasti, jer leži u interesu ove, da mi sve to više dopri-
našamo za zajedničke posle, a što manje da trošimo za
autonomne.

Spomenuti mi je, gospodo, za dokaz činjenicu, dosta
važnu, premda se čini malenkost.

Bilo je god. 1878. Vlada tadanja nastojala je, da
se reformira pomorska nautička učiona. U tu je svrhu
podastrta predstavka Nj. Veličanstvu, da bi se povisio
trošak za tu školu u iznosu, koji nije prekoračio 200 for.
I taj čedni predlog naše vlade bio je zabačen, jer je,
kako se reklo s ugarske strane, predstojala nova financi-
jalna nagoda, a nastojanje je bilo umanjiti autonomne
izdatke, da se što više uloži u zajedničke troškove.

Ali, gospodo moja, da vidite kakova je to nagoda
od god. 1880 i da se osvjedočite, kako su njom bili zlo-
stavljeni naši bitni gospodarstveni interesi, izvolite uva-
žiti sliedeće okolnosti: Nagoda god. 1880 počiva na kom-
promisu, sklopljenom medju jednom i drugom regniko-
larnom deputacijom. Taj kompromis stoji nas
najmanje dva milijuna forinti.

Ja ću se samo sa nekoliko rieči dotaknuti glasovi-
toga pitanja o krajiških prihodih, na koje smo imali
pravo u razmjerju od 45% po nagodi od god 1873. Iz-
nenada god. 1875 obustavlja nam vlada Ugarska od tih

prihoda tangentu, koja nam pripada. A sad se dogodilo u tom glasovitom kompromisu, da nam je uračunano kao dug prema Ugarskoj ono, što smo mi po nagodi utjerali od 1873 do konca 1875 god. u ime krajiških prihoda u iznosu od pol miljuna forinti.

Poznata je ona parnica, koja se vodila kroz puno godina medju našom i ugarskom vladom o naših vjerezakonskih i nastavnih zakladah dokle su nam bile likvidirane u iznosu od preko dva miljuna forinti. I tu nas je, gospodo, nešto od strane Ugarske iznenadilo. Stvorila se tražbina od preko jednoga miljuna forinti, koju bi Ugarska bila tobož baštinila od austrijske centralne vlade. Ugarska vlada nije mogla nikada predočiti našoj regnikolarnoj deputaciji izpravu, na kojoj bi se osnivala ona tražbina, neimajuća niti najmanjeg pravnog temelja. A ipak ta tražbina, ta fikcija uračunana je u dug Hrvatskoj kod glasovitog onog kompromisa.

Sustav paušalizacije, sretno napušten po revidiranoj nagodi od god. 1873, opet bi prihvaćen po kraljevinskom odboru u nagodi od god. 1880 glede nekih manjih poreza, izmedju kojih za prevozarinu, u ime koje on se zadovoljio paušalnom svotom od 4000 for. A izkazi od god. 1876—1878 dokazuju, da je naš 45% iznašao svotu od 51.786 for.! Pazite da našem odboru nisu bili predani dotični izkazi, — dočim ih je kralj. odbor ugarski imao za sebe. Dakle dobili smo 4000 for. mjesto 17.000 for. na godinu. (Žamor.) Vi ste liepo podpisali to, a ja ne.

Nu ovo je samo malenkost. U nagodi od god. 1880 bila je pogriješna tangenta za zajedničke troškove na našu štetu, a to tako, da po obračunu od god. 1879 ona nosi za Hrvatsku viši teret u iznosu od 417.000 for. nego ju ide.

Ovako, gospodo, prolaze naši interesi, kada dodju u sukob sa onimi Ugarske; ovako se izgadjuju razmi-

rice, ovako se kompromitira medju jednom i drugom kraljevinom.

Još nešto, što je vrlo znamenito za ocieniti rad regnikolarne deputacije glede opreza za našu budućnost. Bivši se naša regnikolarna deputacija naučila iz iskustva, da ugarski ministar financija može predložiti u proračunu ugarskomu saboru u ime naših 45% za autonomne naše potrebe svotu koja mu se sviđi, — kako se to bilo pokazalo u proračunu god. 1876, kad su nam prikralili krajiške prihode, videći dalje da i kod obračunavanja imadu Magjari u ruci svoje škare, prisiljena bijaše regnikolarna deputacija tražiti u novoj nagodi garanciju, da ne bude zemlji u napried ništa prikraćeno kod proračuna i obračuna od 45% Hrvatskoj pripadajućih. Nu žalibože i glede toga se popustilo, jer tadanji ban priobći regnikolarnoj deputaciji, da je on sa ugarskom vladom ugovorio, da svaki put, kada će se raditi o proračunu i obračunu, da će se prije svega saslušati prigovori vlade i da će se tim stati na put dalnjemu prikraćivanju. Prijašnji ban učinio je višeputa korake potrebite da dobije u ruke proračun i obračun u koliko se tiče Hrvatske, nu nikada nije došlo do nikakova uspjeha. Ugarska se ograničila poručiti našoj vladi neka pošlje svoga činovnika u Peštu, koji bi imao izpitivati račune naše. Na ovaki postupak, koji je stajao u oprieci sa ugovorom sklopljenim medju našim banom i ugarskom vladom, nije htio naravno pristati poglavar zemlje, i tako nigda nije mogao ugledati niti u proračun niti u obračun hrvatski.

Evo vam sad, gospodo, praktičnog rezultata svega toga. Kako su prikraćeni krajiški prihodi ovoj zemlji pod nagodom od godine 1873, tako su nam prikraćeni bili prihodi duhana pod nagodom godine 1880. Kad je došao prvi obračun izmedju Hrvatske i

Ugarske za god. 1880 pred zajednički sabor — hvala odličnu mužu, hrvatskom zastupniku na tom saboru, — iznašlo se, da nam je prikraćeno od režije duhana, soli i pristojbâ svota od 170.000 for., koja svota se povisila po obračunu od god. 1881 do iznosa od 190.000 for. Zaludu su ustali naši zastupnici proti samovoljnoj uzkrati od strane Ugarske. Ministar financija se branio tim, da kad se je kralj. odbor hrvatski dogovarao sa ugarskim god. 1879 o najnovijoj financijskoj nagodi, bili su mu podastrti izkazi, koji su pokazivali način uračunavanja kakvog se držao računarski dvor. Isti onaj odlični muž dokazao je usuprot, da je kod utanačenja tangente za ukupne troškove na strani Ugarske primitak za nabavu duhana na račun austrijske uprave izrično izlučen. I tako uzmemo li za podlogu prikraćivanje od 170.000 za god. 1880, do svršetka nagode, Hrvatska će u to ime pretrpiti gubitak od 1,360.000 for.

(Dr. David Starčević prama desnici: Kako se to zove?)

Neću govoriti o investicijah. Investicije u Hrvatskoj od strane Ugarske izazvale bi samo podsmjeh. Kasnije ću govoriti o željezničkih investicijah; ovdje ću spomenuti one od ministarstva za trgovinu na temelju podataka priobćenih po jednom od naših poluslužbenih listova. Ovogodišnji proračun ministarstva za trgovinu nosi za Ugarsku potrošak od 10,355.42 for. prema prihodu od 8,423.610 for. Dakle za Ugarsku troši se 1,931.817 fr. preko prihoda, a od ovih 647.500 for. za investicije. Redoviti troškovi ove grane za Hrvatsku iznašaju 602.016 fr. a prihodi 1,222.677. A pošto niti novčića se ne investira za Hrvatsku, — ova prikaže suficit za ministarstvo trgovine, to jest za Hrvatsku troši

se iz toga izvora za 510.661 for. manje, nego je prihod dotični.

Meni je vrlo drago, da, prije nego li smo počeli razpravljati ovo velevažno pitanje, finacalni kapacitet ugarski predočio se občinstvu svojemu a valjda i našem, kako bi Hrvatska finacijalno stala za slučaj, kada bi postala podpuno samostalna. Iztiče taj ugarski finacier da je Ugarska investirala željeznica u Hrvatskoj razmjerno više nego u samoj Ugarskoj, gdje se sgradilo 2198 kilometara, a kod nas 447 kil.

Gospodo, pamтите te brojeve. Dočim su sve željeznice gradjene proti interesom ove kraljevine, proti ekzistenciji njezinoj, dočim se ne grade kod nas nikakove pruge, koje bi podigle blagostanje ovoga naroda, budi kad se radi o svezi sa Riekom ili s Bosnom, onaj finacier znade pripovjedati, da se je više željeznica investiralo za Hrvatsku nego li za Ugarsku!

Regnikolarna deputacija god. 1880 učinila je bila vrlo čedan zahtjev. Pošto se osvjedočila, da od one svote, koja je proračunana za puteve državne u Hrvatskoj ili se ništa neinvestira u našoj zemlji, ili se zlo investira, tražila je da bude dotična svota stavljena na razpolaganje zemaljskoj vladi, koja bi ju znala najbolje uložiti, kako to čini u Austriji svaki namjestnik s onom svotom, koju dozvoljuje Reichsrath za dotičnu pokrajinu. Ipak nije Ugarska zadovoljila niti ovakomu umjerenu zahtjevu. A što nam kaže taj ugarski finacier? Da mi bolje stojimo nego Magjari, (Smieh na ljevici.) da oni više čine za nas, nego za se.

Gospodo! Prigovor, kojega očekujem i koji će se podignuti od strane onih, koji će pobijati naš protupredlog, biti će taj: „kako bismo mogli živjeti bez Ugarske i zapremiti u Austro-Ugarskoj monarkiji onaj samostalni položaj, koga zaprema Ugarska?“

Gospodo! Potanko iztraživanje, kako bismo uredili naše financije, da li bismo bolje ili gore stajali kad bismo samostalni bili, to će naši strukovnjaci znati u svoje vrieme obrazložiti i odgovoriti peštanskomu financieru. Ja uzimam rezultat njegova obračunavanja, kako sam ga čitao pred dva dana. Dakle evo, u kruglih brojevih što nam on kaže (čita):

Brutto-prihod svih poreza u Hrvatskoj i Slavoniji po proračunu tekuće godine iznaša		16,000.000 for.
Odbiv: a) troškove za utjerivanje	6,000.000 for.	
b) tangentu Hrvatske za zajedničke poslove	7,000.000 „	
c) potrebe za samostalnu Hrvatsku	8,000.000 „	
		<u>21,000.000 for.</u>
Deficit Hrvatske bi iznosio		5,000.000 for.

(Glasovi na ljevici: Dakle to Magjari sami priznaju?)

Jest, oni sami priznavaju. Dobro dakle, ostanimo pri tom. Nećemo iztraživati da li su istiniti ovi podatci¹ nego prihvatimo za sada deficit od 5 milijuna forinti. Pitam vas, gospodo, kako se obračun ugarski zaključuje? Valjda sa suficitom? Bože sačuvaj — sa 30 milijuna deficita, a ipak je Ugarska samostalna, pa ako ona s tolikim deficitom nebankrotira, biti će i Hrvatskoj moguće živiti sa 5 milijuna deficita. Niti Austrija nezaključuje svoj obračun sa suficitom nego po zadnjemu proračunu

¹ Nesumnjiva „Drau“ ispitivajući podatke Bela Lukacsaa o finacijalnom položaju samostalne Hrvatske, dokazuje da bi deficit bio manji za dva miliona, kad bi se i primila horrendna tangenta od 7 miliona za zajedničke troškove. Bela Lukacs nije uz to uračunao u prihode Hrvatske carinu, koja iznaša pol miliona for. circa.

sa deficitom od 40 milijuna, dapače mal ne sve države u Europi zaključuju svoje obračune obično sa deficitom. Pa kada bi naš bilanc bio kako ga predstavlja taj ugarski financier, to bi mi mogli takodjer živjeti sa 5 milijuna deficita, ako Ugarska živi sa 30 milijuna deficita.

(Dr. David Starčević: Ona živi iz krajiških šuma!)

Da reflektiram ovdje još na nešto drugo!

Preliminar kraljevine Srbije za god. 1883 iznaša 34 milijuna dinara; to vam je po prilici 16 milijuna forinti, koliko ima i naša Hrvatska. Ako kraljevina Srbija može biti samostalna kraljevina, koja imade svoju vojsku, svoju diplomaciju itd., koja je uređjena poput svake ine civilizirane zemlje, zašto nebi Hrvatska mogla sa 16 milijuna živjeti samostalna? Kneževina Bugarska, vazalna prama porti, imade prihoda 31 milijun franaka, dakle još manje, nego Hrvatska, pa ipak žive samostalno, u manje užem odnošaju prama porti, nego li Ugarska prama Austriji.

Ja nisam odkinuo niti jedne krajcare onomu obračunu, kako ga je sastavio ugarski financier, te mislim, da će mi svaki misleći potvrditi, da i Hrvatska sa 16 milijuna forinti može živjeti pošteno (Živio na ljevici), pa ako bi možda bila prisiljena umanjiti svoje troškove, to bi ona rado učinila, samo da je svoja, jer „svoja kućica, svoja slobodica“ (Burni živio na ljevici).

Gospodo! Kada se je sjedinila kraljevina Italija, nemojte misliti, da se je pri tom svaka zemlja okoristila. Mletci, Florencija, Napulj nisu više ono, što su prije bili, pa ipak pitajte Florentinca, Napulitanca i Mletčića, bi li se htjeli vratiti u prijašnje odnošaje? Pitajte jih, da li se ponose svojom nezavisnošću! Vi, gospodo, znate, da ono, što valja za pojedinca čovjeka i za pojedinu obitelj, to valja i za narod. I koricu kruha svakomu je mila u slobodnoj kućici (Živio

na ljevici). Gospodo! Sabor ima pravo spočitavati ono ubožstvo, što nam se predbacuje od strane Ugarske. Pitam ja: što je dosele dala Ugarska Hrvatskoj? Neću se upuštati u duga iztraživanja, ali stoji, da je od god. 1869 do god. 1881 Ugarska pobrala od Hrvatske i Slavonije bez Krajine najmanje 93 i pol milijuna (dr. David Starčević: Za ovo sužanjstvo!), od toga dala je Hrvatskoj 36 milijuna, a za sebe pridržala je 57 milijuna. To je, gospodo, fakat, a sve drugo nisu nego rieči.

Gospodo! Nijesam uzeo u račun Dalmaciju. Čuli ste višekrat, da se Dalmacija nemože uzdržavati. Nego ipak u bečkom parlamentu nitko se neusudjuje predbaciti joj siromaštvo, a međjutim stoji, da Dalmacija sa svojimi prihodi pokriva sve svoje nutarnje potrebe, i jedan dio zajedničkih troškova. A s druge strane, zar će se važnost i korist koju pojedina krunovina nosi državi, cijeniti samo po njezinoj poreznoj snagi? Makar Dalmacija nepokrivala svojimi prihodi tangentu za zajedničke troškove, što bi austro-ugarska monarkija bila bez Dalmacije? Nezaprema li ona svjetski položaj, što ima primorje hrvatsko, more hrvatsko? (Burni živio na ljevici. Dr. David Starčević: Jest, hrvatsko more, a ne magjarsko! Predsjednik zvoni).

Pitam vas, gospodo, što bi vriedila monarkiji Bosna i Hercegovina, kad nebi bilo Dalmacije? Po poreznoj dakle snagi neuvažava se izključivo zemlja, jer i država, kako čovjek, neživi o samom kruhu. Tamo dolaze u račun drugi uzvišeniji elementi. Isto tako je, gospodo, s Hrvatskom okraj Velebita. Hrvatska dobro upravljana skupa sa Dalmacijom našom, postala bi iztočnom Belgijom (Dr. David Starčević: Raj zemaljski!) — jest, raj zemaljski, i pogledom na njezinu veliku poreznu snagu. (Živio na ljevici.) Ali ima, gospodo, i drugih elemenata, po kojih Hrvatska može važiti u ovoj monarkiji. Hr-

vatska osigurava Austro-Ugarskoj položaj velike vlasti; bez Hrvatske i Dalmacije spala bi Austrija na državu drugoga reda (Tako je! Živio! na ljevici.)

Dakle hrvatsko pitanje jest pitanje, prvoga reda za ovu monarkiju, te da li će i kako će biti zadovoljna Hrvatska, to je pitanje, koje ide prieko granica Drave i Save. (Tako je! Istina je! na ljevici).

Ja mislim, gospodo, da sam učinio, što sam mogao od svoje strane, za dokazati, da uz ovaku nagodu fale Hrvatskoj uvjeti gospodarstvenog života. Izkustvo nam je dokazalo kroz 15 godina, da će interesi narodni i materijalni ove zemlje propasti, ako budu i nadalje rukovodjeni po centralnoj vlasti i po centralnom parlamentu. Kakov je, gospodo moja, položaj, kojega zapremamo u tom centralnom parlamentu? Ja se pozivam na sve vriedne članove ove vis. kuće. Ja bi bio želio, da su se u zajedničkom saboru služili naši zastupnici hrvatskim jezikom, kako su ovlašteni po nagodi, jer tim načinom do sada bio bi se za polovicu riešio povoljno za nas državopravni odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj. Tu su Srbi, Slovaci, Rumunji, pa kada bi se čula bila u Pešti hrvatska rieč, mogla je izazvati i slovačku i rumunjsku i srbsku rieč. Pokušalo se to istina, ali preveć riedko, te se od strane ugarske zaziralo od hrvatske rieči makar zajamčene po nagodi. Nije ostalo dakle hrvatskim zastupnikom, nego mučati u zajedničkom saboru, jer se nezna magjarski, a preveć je kasno, da bi ga Hrvati naučili. Prije god. 1848 bilo je to još nekako moguće, ali poslje 1848 godine dozvonilo je u Hrvatskoj magjarskomu jeziku. (Dr. David Starčević: Tako je! Nikada više!)

A kad je to tako, nemogu naši zastupnici proniknuti u sadržaj raznih zakona, koji se tiču interesa naše zemlje, a u zajedničkom se saboru razpravljaju. Eno vam

novoga dokaza tomu zakon o sposobnosti javnih činovnika, kojim se bavio u svojoj interpelaciji g. Šipuš, o kojemu je nastala dvojba, da li se ima uporabljivati i na autonomne činovnike. Nepoznavanje jezika dakle velika je zaprieka razpravljanju najvažnijih gospodarstvenih interesa, koji se tiču Hrvatske, jer jezik je prva zaprieka kad se nezna, da može občiti čovjek sa čovjekom, narod sa narodom, a ta zaprieka neda se nipošto svladati u naših odnošajih s Ugarskom. A posljedica tomu jest sveobće osvjedočenje, da naši zastupnici uz najbolju volju nijesu mogli tamo dobra učiniti. (Dr. David Starčević: Samo zlo!) Veli se, da su bar zlo odvratili, ako nijesu dobra učinili. Pitam: koje su zlo odvratili? koji je interes bio obezbiedjen našim sudjelovanjem u parlamentu peštanskom? U čem ste mogli koristiti našoj Hrvatskoj? koju željezničku prugu, koje državne puteve, koje uređenje riekâ ste nam dobili? koje druge interese ste mogli obezbiediti u centralnom parlamentu? Nijedne. — Dapače vi ste, gospodo, koji sjedite kao zastupnici u tom parlamentu, višeput napadnuti i uvriedjeni bili. Vi ste morali odbiti od sebe napadaje i uvriede, a toga nijeste učinili. Gospodo! kad biste zalazili u koju prijateljsku kuću, pa ako biste bili u toj kući uvriedjeni, vi biste, pa bilo i najuljudnije, rekli gazdi: „Brate, preko praga ove kuće nećeš me više vidjeti. (Dr. David Starčević: Tako poštenu ljudi rade! — Živio na ljevici). Nu tu se neradi o časti pojedinca; tu su bili nasrtaji na hrvatsku čast i na hrvatski narod. Tu nije bila nikakova uvrieda prištedjena Hrvatskoj, kojoj se reklo, da se uzdržava od milosti Ugarske. Vi to imate svake godine slušati u centralnom parlamentu, a da nesuzbijate uvriede nanešene ovomu narodu.

Tu leži upravo izvor svakomu našem zlu. Kada se pred kratko vrijeme u pitanju dvojezičnih grbova u

ugarskom parlamentu uzelo sa odobravanjem na znanje, da može kraljevski komisar po napatku ministra predsjednika rukovoditi i upravljati ovom zemljom isto tako kao kakovom magjarskom županijom, jeste li vi, gospodo, mogli odvratiti ovo zlo? Vi ste radili o tom, da dodje opet ban, ali nijeste mogli izbrisati one prietnje, da je ugarski ministar-predsjednik ovlašten opet takove pokušaje praviti u našoj zemlji.

Da li vi, gospodo, tražite u vašem predlogu glede budućih povrieda konkretnu garanciju? Ne, vi je ne tražite. U predlogu g. Arnolda i nekolicine takodjer ništa se nekaže o konkretnih garancijah; mi pako dolazimo s konkretnim predlogom. Mi vam kažemo, u čem i čim može se izliečiti veliko zlo na kojem Hrvatska boluje. Vi nekažete o svem tom ništa, nego u obće vapiete za garancijom. Budete li mi naznačili kasnije garancije, koje bi mogle obezbiediti državo-pravni i gospodarstveni život Hrvatskoj, osvrtati ću se na nje u svom zaključnom govoru*).

Na temelju dakle podataka, pruženih po magjarskom financieru, a poznato vam je kako se u Pešti prave obračuni s Hrvatskom, mi možemo vavjek Ugarskoj dokazati, da možemo samostalno živjeti, da imamo uvjete gospodarstvenoga života, makar se i odlučili od Ugarske; a što se tiče zajedničkih posala, znati ćemo izpuniti naše dužnosti prama monarkiji.

A sad idem u susret drugome prigovoru, koji se diže sa strane ljevice, i sa strane većine: „Vaš program, kaže nam se, nije izvediv.“

*) Niti jedan govornik desnice nije jednom riečju natuknuo garancije, koje bi se mogle tražiti od Magjara, da se nepovriedi u buduće nagoda, i da se zadovolji gospodarstvenim potrebam Hrvatske.

Suzbio sam onaj argumenat, koji se vadi iz §. 70. nagode, po kojemu se tvrdi, da ovaj nam s Ugarskom veže ruke za uvijek. Na to sam dokazao, da po zak. čl. 42. g. 1861, i po samoj postojećoj nagodi, koja se u svom uvodu osniva na pragmatičkoj sankciji, Hrvatskoj je slobodno tražiti natrag ona prava, koja su iz razloga koristi god. 1868 ustupljena bila zajedničkoj vladi i zajedničkom parlamentu. Po §. 70. nagode pridržavaju si jedna i druga kraljevina, preinačiti svoj državopravni odnošaj na temelju pariteta, koji stoji u bitnosti samoga ugovora, sklopljena između Hrvatske i Ugarske. Hrvatskoj je dakle slobodno raspolagati sa svojim udesom; to je sadržano u samom ugovoru od godine 1868, te je izrično iztaknuto u uvodu istoga kako i u §. 70. nagode. Već u samom pojmu ugovora među kraljevinom i kraljevinom leži ravnopravnost između jedne i druge strane. I ako je ta ravnopravnost ma u ičem prekršena, ima se tražiti natrag ustupljeno pravo.

Uži savez s Ugarskom bio je sklopljen u svrhu da se narodni, ustavni i gospodarstveni interesi Hrvatske obezbiede. Je li dokazano izkustvom od petnaest godina, da su svi ti interesi pogaženi po Ugarskoj prestaje razlog daljnjemu užemu savezu s njom.

Gospodo! Ili vi volite, da se uzkrati Hrvatskoj pravo, da žive, ili morate tražiti od Ugarske, da se naš ugovor s njom preinači u tom pravcu, da budu uvjeti eksistencije, slobode, ustavnoga i gospodarstvenoga života u novom paktu za Hrvatsku obezbiedjeni! Gospodo! iz ove dileme nemožete izaći.

Nego što biste vi rekli — oprostite! ako se usudjujem ovako kazati — što biste vi rekli, ako vam dokazem, da je naš program lasnije izvesti, nego vaš? (Na desnici glasovi: Čujmo! Čujmo!)

Čujte dakle, gospodo! Ima već 15 godina, da radite o tom, da nagodba nebude okrnuta, a sam predlog odbora jedanaestorice pokazuje, da niste ništa u tom polučili. Gledajmo u budućnost, zabilježite si današnji dan 15. siječnja 1884, izvolite si uzeti i više vremena; hoćete li godinu dana, hoćete li dvie, tri godine, pa ako mi budete dokazali, da su sve povriede nagode izgledjene, ako budete izhodili u novoj nagodbi garancije da se nepovriedi nagoda u buduće, kada budete uz to dokazali, da se glede materijalnih interesa Hrvatske pravično postupa od strane Ugarske, kako mi činjenicama dokazujemo, da niste za 15 godina ništa polučili, tada ćete dokazati da je vaš program izvediv, tada ću biti ja oprovrgnut; ali dok nebude toga nipošto. Za nas stoji povjest od 15 godina; u toj je povjesti nastojanje vaše i zemaljske vlade, da se povriede ukinu, bez ikakova uspjeha. Mi stojimo, gospodo, danas gore, nego li smo igda stali. Proti vam, govore petnaestgodišnje činjenice. Uzmite si dakle više vremena, pa kada budete sve polučili, što stoji u vašemu programu, tada ćete dokazati izvedivost svoga, a neizvedivost našega.

Vaš program, gospodo od ljevice, u obćenitih linijah, jest program ciele Hrvatske, o tom nema dvojbe. Gospodo, koji sjedite na desnici, nemojte na vagu staviti pojedine rieči, koje više puta čuvstvo i ogorčeno rodoljublje znadu izazvati kod naše skrajne opozicije. Budi pak rečeno od strane čovjeka, koji nespada u onu stranku, da se pravi hrvatskomu narodu velika nepravda, ako se baca u sumnju lojalnost ma koje stranke u Hrvatskoj prama prejasnomu prestolju. Nijedne stranke nema, koja se neklanja duboko svomu kralju hrvatskomu. (Živio!)

Toga, gospodo, nema valjda u čitavom svijetu, naime tako složna čuvstva svih i svakoga u odanosti prama prestolju. To je prvo, a drugo je da svi mi, makar u koju stranku spadali, hoćemo raznim pntem doći do državopravne nezavisnosti i samostalnosti mile nam Hrvatske s našim premilostivim kraljem. (Živio! Glasovi: To je novi program). Ovo je starodavni program, otkada je bilo Hrvatske. (Živio!) Ali svaka ideja na političkom polju mora se konkretizirati, mora dobiti njeku formu. Za oživotvorenje svake političke ideje zahtievaju se sredstva pozitivna, kojimi se može doći do žudjena cilja. Ne poričem stranki prava plemenitost ideje, koja ju nadahnjuje, i koja je zajednička svemu hrvatskomu narodu. Ali drugo je njegovati tu ideu u njezinih obćenitih potezih po pjesmi i po umjetnosti, drugo ju nastojati ostvarati ju na političkom polju. Ovdje treba je konkretizirati u stanovitom okviru. Dopustite dakle da vas pitam, veleštovani drugovi od stranke prava: kako shvaćate — ja bih to želio znati, jer bi doprinjelo k bistrenju pojmova — kako shvaćate položaj Hrvatske u austro-ugarskoj monarhiji? O tomu još nisam mogo dosad ništa znati. Ja bi želio da nam kažete: „mi ovako želimo udesiti položaj Hrvatske prama ostaloj monarhiji, prama dinastiji samoj“. Tada ću imati tada konkretan program, prama kojemu ću kazati što mislim i u koliko držim, da je postiziv. (Folnegović: Od 1861 godine je poznat.) Vi ste dužni takodjer nam kazati sredstva, po kojih ćete moći doći do cilja, i to će doprinieti k bistrenju pojmova — sredstva ne obćenita, nego konkretna, po kojih će se moći polučiti svrha, koja nam je zajednička. Dok neznam jedno i drugo, nemogu misliti o mogućnosti oživotvorenja vašega programa. Ako će ova razprava to iznjeti na vidjelo, ja ću biti sretan i tada ću odgovoriti. Ali dotle, dok nebudem znao konkretan politički vaš cilj i sredstva za ostvaranje njegovo, dopustite

mi suditi, da se naš program lasnije dade izvesti, nego vaš, kako sam se trudio dokazati.

Što mi tražimo, rekli smo u predloženoj adresi, gdje smo naznačili i sredstva. Bez dvojbe računamo na privolu Ugarske. Ali imamo i pravo na tu privolu, jer sam jur dokazao da izuzam one predmete, koji potiču iz zajedništva krune na temelju pragmatičke sankcije, za sve ostale Hrvatska od svoje dobre volje je priznala potrebu zajedničkog zakonarstva i zajedničke vlade, a po- gaženje ustava i bitnih gospodarstvenih interesa naših od strane Ugarske razvezalo je ruke Hrvatskoj. To, što je tiče prava. Glede financijskih sredstva, držim da sam dokazao da za uzdržavati našu samostalnost, imamo ih toliko, koliko kraljevina Srpska i kneževina Bugarska.

Ali mi računamo i na uvidjavnost državnika ugarskih i austrijskih, na privolu i interes previšnje dinastije i čitave monarhije. (Dr. Marković: I na interese humaniteta.) Jest. Nemojte misliti, da je tako idealističan program, koga mi crtamo u našoj adresi; on računa na činjenice vrlo važne.

Slavensko pitanje, gospodo, neće se brisati iz europskoga obzorja nikada više. Došlo je vrijeme za sva slavenska plemena da dodju do ostvarenja svojih prava, te kako nije moguće skinuti sa dnevnog reda u obće slavensko pitanje, nesmiye se proći muče niti preko hrvatskoga u austro-ugarskoj monarhiji.

Kakav je prije sedam godina bio položaj Austrije? Bila je ova slabija od Ugarske. Zašto? Borba je bila medju českim i slavenskim elementom s jedne strane, s njemačkim s druge strane. Došlo se do bolje uvidjavnosti ne samo u Austriji, nego i u Njemačkoj. Veliki državnik, koji sada upravlja udesom ne samo Njemačke nego može se kazati čitave Europe, došao je do osvjedochenja da nema jake Austrije, ako nije zadovoljan slavenski ele-

menat. (Živio!) Do ovoga osvjedočenja je on došao; prem da bi njemački živalj u Austriji dobro došao njemačkomu kancelaru. Ali zna on da bi nastao u cijeloj Europi veliki metež, kad bi oslabila Austro-Ugarska monarkija, tako da se nebi moglo na nju računati, a monarkija naša neće biti jaka, dok se ne bude zadovoljilo pravednim zahtjevom slavenskih naroda u njoj stanujućih tako, da im budu obezbiedjeni narodni i gospodarstveni uvjeti života. Sada, dok su se u Cislitavi Česka i slavenski narodi borili sa njemačkim elementom, Austrija je bila slabija prema Ugarskoj, koja je živila bar u prividnom miru sa svojim narodom, jer dobra nutarnja politika prvim je uvjetom dobroj vanjskoj politici. A sada se obratno Austrija okoristila svojim iskustvom, te je nastojala i nastoji izravnati oprieke medju slavenskim i njemačkim narodom, i tim postaje danomice jačom; usuprot slabi Ugarska.

Kako slabi? Slabi, jer se odrekla od onih načela pravednosti prema ostalim narodom, koja joj je prvi državnik ugarski bio stavio na srdce, jer je postala šovinistička onako, kako je bila 1848 godine, jer ugnjetava Srbe, Rumunje, Slovake i Niemce. A sada, pošto je pod jaram magjarskog šovinizma skučila sva ova četiri naroda, došao je red na Hrvatsku; ali nevidi Ugarska da tim ona slabi, jer svako zlo djelo obraća se proti onomu, koji ga počinja. Ona je mislila, da će se uzpeti ugnjetanjem naroda u njoj stanujućih do velike visine, a usuprot se snizila. Tako je vječna pravica vazda učinila i činiti će sa svakim narodom, koji hoće podjarmiti druge narode. Sada je Ugarska posegla u Hrvatsku. Kako je posegla, to pokazuje zadnji događaj, imenovanje kr. komisara i podvrgnuće Hrvatske pod zapovjed ministra predsjednika.

Ali tim je stvorila hrvatsko pitanje, koje se neće brisati iz dnevnoga reda, dok nebude zadovoljeno onim

uvjetom existencije, koje po pravu Hrvatska traži od Ugarske, i od svoga premilostiva kralja. Nije Hrvatska toli malo važni i uvaženi faktor za čitavu monarkiju, niti smije Austrija biti indiferentna prema onom, što se zbiva u Ugarskoj. Negovorim o ingerenciji, koju ne smije prisvajati si Austrija u poslove druge polovine monarhije, a zlo po Hrvatsku, kad se nebi bila naučila od prošlosti, da je vječno kolebanje njezino medju Peštom i Bečom najubitačnija politika, koja može upropastiti ovu zemlju. Ovakova dvolična politika nije ništa drugo polučila, nego rušiti ugled Hrvatske prema Ugarskoj i Austriji. Hrvatska, pošto ima preinačiti u interesu svoje existencije državopravni odnošaj u monarhiji, ima ga udesiti tako, da bude kod sebe doma gospodarica. Netežimo za Bečom, težimo samo za državopravnom našom samostalnosti. Nećemo dirati ni u dualističan sustav, niti u obće u sustav celokupne monarhije. Oni poslovi, koji su se do sada razpravljali u zajedničkom saboru, rukovoditi će se po jednom i drugom saboru. A tomu imamo primjer u nagodi, po kojoj nikakva prodaja državnog dobra, ležeća u Hrvatskoj, nije zakonita pokraj zaključka zajedničkog sabora, ako na to ne pristaje i sabor hrvatski. Na isti način svi do sada u ugarskom saboru zajednički poslovi tako bi se imali od sada rukovoditi, da mjesto što je sada Hrvatska zastupana u peštanskom saboru, vlastna bi bila u svome saboru privoliti na zaključke sabora ugarskoga. Jedna i druga vlada bile bi samostalne i nezavisne, te bi međjusobnim sporazumljenjem mogle polučiti ono jedinstvo, koje se sada traži, ali fingiranim načinom, po zajedničkom parlamentu i zajedničkom vladom na taj način, da Hrvatska vazda podlegne Ugarskoj. Da jezgru naše adrese u malo rieči stisnem, reći ću da bi po njoj Hrvatska bila zastupana

cijom. Te godine smo slomili autonomašku stranku protivnu hrvatskoj misli. Nebih htio reći ovdje išta što bi zaoštriti moglo miroljubivi pravac moga govora. Ali nemogu premučati da su autonomaši našli saveznike, prem da se nadam da će to biti prelazno; nemogu prešutiti da svaka nepravica, koju ovdje trpimo, svaka škoda nanešena po Ugarskoj gospodarstvenim interesom ove zemlje, sve se obraća u Dalmaciji proti sjedinjenju, sve služi kao oružje onoj stranki njemačko-talijanskoj, da se sve više odalji onaj čas, kad će se ujediniti Dalmacija s Hrvatskom.

U interesu sjedinjenja jest, da Hrvatska samostalno gospodari, da uzmognemo kazati Dalmatincem: „dodjite u našu kuću, gdje sami zapovjedamo i dielite kruh s nami“. Sve što smo više izvrgnuti peštanskom uplivu u naših poslovih, sve se to više nas udaljuje od celokupnosti Hrvatske. Jer to nemojte zaboraviti, da talijanski elemenat u Dalmaciji, kad bi nam Pešta zapovjedala, stavio bi se na razpolaganje magjarskoj vladi, te bi ovaj bio orudjem proti hrvatskoj misli. Valja dakle, da ovdje slomimo magjarsku premoć, da uzmemo u vlastite ruke svoje poslove, u svrhu da sutra kad se sjedinimo, nestvorimo u kakvome gradu Dalmacije drugo riečko pitanje. Tim prelazim na Rieku.

Izerpljeno je od naše strane sve, što se je moglo, da se dodje do oživotvorenja naše želje sa Ugarskom i sa zastupnici riečkimi. Malo koje historičko pitanje može se dokazati tako evidentno, kao što naše pravo na Rieku. Koja je razlika medju Riekom i dalmatinskimi gradovi? Nikakova. Većina pučanstva je hrvatska tamo i amo; talijanski elemenat u manjini, hoće da svlada u Rieci, kako je prije dvaest godina pritiskivao hrvatski živalj u Dalmaciji. Spljet i Rieka, to su bila upravo kao dva blizanca; Spljet imao je svoga Bajamonta, kako Rieka ima svoga Ciottu. Gospodo, dotaknuo sam se ovoga pi-

tanja malo prije, i kazao, da politika, koju Magjarska sliedi u Rieci, nastoji okriepiti talijanski elemenat i upotrebiti ga kao orudje protiv Hrvatskoj. Spomenuti ću anekdotu, koja nespada u davno vrieme. Neću naznačiti osobe; ali jamčim za ono štoću reći. Kod razprave riečkoga pitanja u Pešti govorio sam s vrlo uglednim državnikom magjarskim, kojega niti iz daleka označit neću. Pitam ja njega: „Gospodine, što vam se čini, da li je u interesu Ugarske, podržavati elemenat talijanski na Rieci?“ A on meni: „Volim talijanski, nego hrvatski.“ — Izvolite uporabiti ovo mjerilo na našu Dalmaciju. Sva talijanaška stranka, ako prije neobezbiedimo našu samostalnost, postala bi oružjem Magjara proti Hrvatima. Toga Hrvati u Dalmaciji neće. Zato sam rekao, da naš program olahkočuje sjedinjenje Dalmacije. Pitanje Rieke nemože riešiti nitko drugi, nego kralj. Prošle godine naš kraljevinski odbor, kako i prijašnji, nastojali su dovesti u sklad pravedne interese trgovine i kulture u Rieci sa našim teritorijalnim pravom, ali uzalud. Pošto se svi naponi izjaloviše, a Rieka je toliko grad hrvatski koliko Spljet i Zadar, neostaje nam nego se obratiti na premilostivoga kralja našega, te tražiti da bude Rie a utjelovljena Hrvatskoj. (Obće povladjivanje.)

Gospodo, mi smo izabrali formu adrese, da predložimo osnovu preinačenja našega državopravnoga pitanja prama Ugarskoj. Ovo me vodi na ocienjivanje predloga odbora jedanaestorice. Zašto smo izabrali tu formu? Zašto smo odbili predlog odbora? Gospodo moja, starodavna je tradicija hrvatskoga naroda, da se svaki put kad ga stigne goraka nevolja, utiče svomu kralju. Toj tradiciji mi ostajemo vjerni u našem predlogu. Začudilo je svakoga, što je napušten prvobitni predlog odbora za adresu a još više nas je začudilo, gospodo, što smo ža-ribože čitali u nekih službenih organih zazir od ova-

kova sredstva, te se na neki način izazivlje desperacija u narodu kad mu se kaže: „Spomeni se, da je prošlo vrijeme, kad si se ti u nevolji uticao svomu kralju; tvoje je jedino uhvanje u Pešti i onom saboru, koji ubija sve, što daje života ovoj zemlji.“ To se piše sada, kad imamo krajišnike u našem saboru, koji znadu, što će to reći, uteći se kralju svomu, te kojim se kaže na neki način u brk: „spomenite se dobro, krajišnici, makar vas zatekla nepravda, prošlo je vrijeme, kad biste joj tražili lieka u otčinskoj ljubavi kralja svoga.“ Ovo nam se kaže u poluslužbenih glasilih. Je li ovlaštena Hrvatska pristupiti k prestolju i kralju kazati, na čem ona boluje; kazati mu, da su joj uvjeti eksistencije u pitanju u sadanjem njezinom odnošaju prema Ugarskoj, na veliku štetu monarkije i priestolja? Gospodo, to nije samo skrajno sredstvo u toli kritičnom stanju zemlje, nego je pravo i dužnost od strane hrvatskoga sabora. Izvolite oko baciti na krunitbenu zavjernicu našega premilostivoga kralja. Htjelo bi se oduzeti kruni moć, kojom upliva na rukovodjenje javnih posala, a osobito na obezbiedjenje prava svakoga naroda u monarhiji. Ali Austro-Ugarska monarhija, na to nije spala, Bogu hvala, kruna bo je još možni faktor, možniji nego se valjda misli.

Gospodo, ova monarkija postoji jedino, jer postoji ova dinastija, jer postoji ovaj priestol. Da nije bilo prejasne habsburžke kuće, Austrija se nebi bila uzdržala. Ova monarkija postoji, jer je u svih sukobih medju narodom i narodom uticala posredujuća, a ne pokon zapovjedajuća rieč premilostiva kralja, koji reče: „hoću mir medju svojim narodi“. On je polučio taj uzvišeni cilj u Austriji, on će ga polučiti, ako Bog da i u kraljevini Ugarskoj u odnošaju sa kraljevinom Hrvatskom. Odavna nije bio takav sukob medju kraljevi-

nom i kraljevinom, sukob, kojega nesmijemo omalovažavati; sukob, posljedice kojega može duboko osjećati Ugarska i sva monarkija. Sada, u takovih okolnostih zapriečiti put k prestolju, da glas ovoga naroda, glas sabora, koji zastupa narod hrvatski, nedodje do kralja, to ja smatram kao atentat na onu vjernost, koju je hrvatski narod vazda prema svomu kralju pokazao, ne riečju, nego činom, pokazao riekom prolivene krvi hrvatske. — Od najljepših izreka, koje je dr. Starčević kazao, ona me se najviše dojmila, kad je kazao: „svako stablo u šumah vaših, čestiti krajišnici, odkupljeno je jednom glavom vašom“. (Dr. D. Starčević: Više, za tri glave.)

Svrha naše adrese ide za tim, što sam dosada mi-moišao, da u novom državopravnom odnošaju Hrvatske prema Ugarskoj budu obezbiedjeni i posebni interesi materijalni krajine, da u upravljanje investicijone zaklade krajiške magjarska se vlada u napred nebi pačala, kako se to sbiva sada. Vi znate, da blagodat podieljena tom zakladom po kralju junačkoj krajini radi njezinih zasluga za priestol i državu većom stranom je osujećena uplivom magjarskim. I zato nam je nužda uteći se kruni, dapače nam je pravo u izvanrednih sadanjih okolnostih, gdje su nam bitni uvjeti ustavnog života podkopani.

To pravo, uteći se kruni, izraženo je u prvoj krunitbenoj zavjernici našega premilostivoga kralja. Gospodo, izvolite dopustiti, da pročitam neke točke i tim opravdam podpuno misao adrese, koja će valjda zavladat u ovom saboru. U ovoj krunitbenoj zavjernici govori naš premilostivi kralj (čita):

„Sveto i nepovredivo obdržavati ćemo,
„a kraljevskom Našom moći obdržavati dati,
„prava, ustav, zakonitu neodvisnost, slobodu

„i zemljištnu cjelovitost Ugarske i posestrimih joj kraljevina.“

A dalje što se tiče cjelokupnosti Hrvatske evo kako obširnije glasi zavjernica:

„Sve one strane i pokrajine Ugarske i posestrimih joj kraljevina što su već natrag stečene, pa i one, što će božjom pomoćju odsele biti natrag pribavljene, pripojit ćemo u smislu krunitbene naše zakletve rečenoj zemlji i posestrimim joj kraljevinam.

Napokon završuje zavjernica: „što je navedeno, kako sami obdržavati, tako svakomu podaniku. Našemu, ma bio kakova reda ili stališa. obdržavati dati, kao što ih ovom našom zavjernicom primamo, odobravamo i potvrđujemo“.

A poluslužbeno glasilo, govoreći o težnji sabora, obratiti se s adresom na Nj. Veličanstvo, usudjuje se krstiti ju: „eine schöne Tradition an eine inhaltslose Formel herabgedrückt.“

Gospodo, što mi dakle tražimo od našega kralja, da nam se obezbiede ustav i bitni interesi našega naroda, mi to možemo tražiti na temelju ove zavjernice. Izvolite s njom prisposodobiti našu adresu.

Gospodo, na užitak ovih prava, koja tražimo za našu kraljevinu, sinovi ove zemlje pozvani su svi bez razlike plemena i vjere. Lijepe rieči gospodina izvjestitelja, kad je kod razprave o indemnitetu rekao, *da Srbi pod zaštitom* — ako se neću sjetiti vaših rieči, ali ću vašu misao pogoditi — *pod zaštitom hrvatskog prava u Hrvatskoj kraljevini, na temelju državnoga našega prava*, nastoje, da se željam njihovim zadovolji. Ove rieči su mene obradovale i dovoljno umirile.

Gospodo, puškaralo se s jedne i druge strane kuće; a znate, koji je utisak to puškaranje na mene učinilo? Onaj utisak, koji čine zadnji hitci pušaka, kada je bitka

prestala. Božjom pomoći i ako nas interesi vlastiti opamete, neće biti više borbe medju Srbi i Hrvati u kraljevini Hrvatskoj.

Gospodo, neka nas interes, neću upotriebiti rieč „ljubav“, neka interes sam nas svjetuje, vaš i naš. Koliko će se, gospodo, učvrstiti samostalnost ove kraljevine, toliko i blagodati te slobode i državopravnoga našega položaja utvrditi će i vas uz nas; koliko će biti Srbi sretniji s nami u ovoj kraljevini, toliko će bolje stajati Srbi preko Save i preko Drave. Gospodo, podjarmljena Hrvatska nikada neće biti na sreću srbskomu narodu niti u ovoj zemlji niti preko Drave. Koliko ćete vi biti složniji s nami za obezbiedjenje naše državopravne samostalnosti, toliko biti ćete vi jači u Novom Sadu, tamo u srbskoj bivšoj vojvodini. Svako oslabljenje hrvatskih interesa, hrvatskoga prava, oslabiti će takodjer vaše interese. Budemo li mi medju sobom složni, budemo li riešili ovo pitanje, koje je svedeno upravo na malenkosti, biti ćemo riešili i osigurali sreću hrvatskoga i srbskoga naroda, gdje god ima Srba i Hrvata. (Živio!)

Gospodo, ako se nam radi o glavi političke samostalnosti, vam se radi o glavi crkvene samostalnosti; ako ste vi pretrpili i trpite u Ugarskoj, trpimo i mi, gospodo, u Hrvatskoj. Budimo složni i radini, a brat bratu nek ne čini nepravice. Nesporazumljenje medju nami će se izravnati, jer nevidim prava, koje mi ovdje uživamo, koga vi, srbska braćo, ne biste dionici bili s nami. Gospodo, jedan od vaših, izvjestitelj odbora, spomenuo se je one nedaleke dobe, gdje je nekoliko Srba bilo utamničeno u Hrvatskoj u vrijeme ekspedicije bosanske. Dopustite da na obranu hrvatskoga naroda rečem stiedeće: Po onom nalogu, po kom je bio utamničen Miletić u Ugarskoj, utamničena je i ovdje nekolicina Srba, ali ovom razlikom, da je tamo

Miletić pretrpio nekoliko godina zatvora, a ovdje sudovi hrvatski riešili su sve Srbe. Pomozite nam, da takova naloga neprima u napred ban hrvatski, obezbiedite s nami samostalni položaj Hrvatske, biti će bolje nam i vam, te se neće opetovati takovi dogodjaji. Gospodo, netreba posrednika Srbom; Srbin neka se nasloni na hrvatski narod, da se zadovolji njegovim pravednim željam, i ja sam uvjeren, da nema Hrvata, koji mu nebi išao u susret; ali nemojte se oslanjati na umiruće,¹ nego na živi i kriečki hrvatski narod; tada će biti pomirenje brzo i konačno. (Živio!)

Očekujući prigovore, na koje ću odgovoriti kod svoje konačne rieči, ja mislim, da koliko su mi sile dopustile, dokazao sam sliedeće, a molio bi da ove dokaze opovrgne onaj, koji će me pobijati. Dokazao sam, da Hrvatska nikada nije vezala svoje ruke glede bitnih uvjeta svoje eksistencije, da je uzčuvala slobodu razpolagati svojim udesom, da po samoj nagodi ona je ovlaštena preinačiti svoj državopravni odnošaj prema Ugarskoj u smislu podpune svoje samostalnosti. Dokazao sam, da prigovori financijski nemaju nikakove podloge, jer, po samih naših protivnicih, Hrvatska ima obilate gospodarstvene uvjete da bude samostalnom.

Dokazao sam, da kolikogod je teško ostvaranje budi kojega programa, kojemu je cilj samostalnost domovine, ipak je naš program manje težak za izvedenje nego program desnice i skrajnje ljevice. Dokazao sam, da je ne samo naš program izvediv sa državopravnoga i financijskoga gledišta, nego da interesi same Ugarske i ciele monarkije upućuju jednu i drugu na predusretanje pravnim zahtjevom Hrvatske. Dokazao sam napokon, da će državna samostalnost Hrvatske olahkotiti polučenje njezine zemljištne celokupnosti sjedinjenjem Dalmacije i Rieke.

¹ To jest na umiruće ili prelazne stranke.

Gospodo, još jednu. Neima postignuća uzvišena cilja bez velikoga napora. Oni narodi, koji su lahko došli do slobode, do nezavisnosti, lahko su ju izgubili. Oživotvorenje ovoga programa uvjetovano je po slogi naroda, po uztrajnom naporu svih sinova ove zemlje. Ovaj novi program neima dieliti nego sjediniti, nema rušiti nego graditi, nećini nepravice nikomu, nego traži pravicu za ovu zemlju, traži da Hrvatska kraljevina, vjerna svojim starim tradicijam, bude državopravno samostalna prema kraljevini Ugarskoj unutar okvira političkoga ustroja monarkije.

Ovo stoji u interesu same Ugarske, koja nemože naći sreće u podjarmljenju naroda. Tražeći samostalnost Hrvatske, izkazuje se usluga i susjednoj Ugarskoj kraljevini, dočim je ova upozorena da nepokroči dalje u nepravici, da netraži sreću u nesreći saveznika svoga; nesreća bo Hrvatske bila bi grob Ugarske. Ali Hrvatske neće nestati iz ovoga svieta, jer se slavenski sviet više nebriše, jer su svi narodi u Europi došli do slobode. I hrvatski narod u svojoj tradicionalnoj lojalnosti prama vladaru i kralju, znati će složno, ako bog da, postići što odgovara pravu, što odgovara interesom, što odgovara uvjetom eksistencije Hrvatske. (Burni živio i odobravanje u kući).

SIGNATURA
XV III-2985

NASLOV KNJIGE:

Što hoće
neodvisna naro
stranka

~~30. V 72~~

Bosanac

